

STUDII TEOLOGICE

REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

Revistă fondată în anul 1929 de către
Prof. dr. Teodor M. Popescu

SERIA A III-A, ANUL III, NR. 3, IULIE-SEPTEMBRIE, 2007
BUCUREȘTI

DIALOG TEOLOGIC

Arhid. Ioan I. Ică jr.

Facultatea de Teologie Ortodoxă – Sibiu

IMPORTANT ACORD TEOLOGIC ORTODOX-CATOLIC PE
TEMA SINODALITĂȚII ȘI AUTORITĂȚII PE MARGINEA
CELEI DE-A X-A SESIUNI PLENARE A COMISIEI MIXTE
INTERNAȚIONALE PENTRU DIALOG TEOLOGIC ÎNTRE
BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICA ROMANO-
CATOLICĂ. RAVENNA, 8-15 OCT. 2007

Istoricul dialogului, 1980-2005

Dialogul teologic ortodoxo-romano-catolic a debutat în 1980 la Patmos-Rodos cu prima sesiune plenară a Comisiei, la care s-au adoptat un plan, o metodă și o listă de teme propuse pentru prima etapă a dialogului: scopul fixat dialogului este „restaurarea comuniunii depline între cele două Biserici, bazată pe unitatea credinței potrivit experienței și tradiției comune a Bisericii primare și exprimate în celebrarea comună a Euharistiei”; metoda adoptată este pozitivă, plecând de la elementele comune, care unesc cele două Biserici. Primele teme abordate urmau să fie cele legate de Sfintele Taine și relația lor cu credința și structura canonică a Bisericii. Textele comune pregătite de lucrările preliminare a trei subcomisii sintetizate de un comitet de coordonare urmau să fie discutate în sesiunile plenare planificate să se desfășoare tot la doi ani. Acest ritm n-a fost menținut decât în primii zece ani de existență și activitate ai Comisiei, respectiv între 1980-1990, când au avut loc 6 sesiuni plenare (Patmos-Rodos, 1980; München, 1982; Creta, 1984; Bari, 1986-1987; Valamo, 1988 și Freising, 1990) care au condus la adoptarea a trei documente teologice comune, reprezentând tot atâtea importante etape pe calea realizării unei convergențe teologice: *Misterul Bisericii și*

al Euharistiei în lumina misterului Sfintei Treimi (München, 1982); *Credință, Taine și unitatea Bisericii* (Bari, 1987); *Taina Preoției în structura sacramentală a Bisericii cu referire deosebită la importanța succesiunii apostolice pentru sfințirea și unitatea poporului lui Dumnezeu* (Valamo, 1988).

În febr. 1990, comitetul de coordonare reunit la Moscova a pregătit pentru sesiunea plenară din iun. 1990 de la Freising proiectul de document comun: „Consecințe ecleziologice și canonice ale naturii sacramentale a Bisericii: sinodalitate și autoritate în Biserică”. Acesta nu avea să fie însă discutat, dată fiind precipitarea evenimentelor legate de reorganizarea Bisericilor greco-catolice din Ucraina și România odată cu prăbușirea comunismului între anii 1985-1989. Aceste evoluții au impus începând din 1990 uniatișmul drept temă unică a dialogului teologic dintre Bisericile Ortodoxe și Biserica Romano-Catolică. Lucrul fusese cerut încă de cea de-a III-a Conferință Presinodală Panortodoxă (Chambésy, 1986), și, cu insistență, de reuniunea tuturor întâistătătorilor Bisericilor Ortodoxe de la Constantinopol din 1992 care au protestat împotriva prozelitismului catolic mascat sub reînvierea uniatișmului. În aceste condiții, sesiunile plenare a VI-a și a VII-a ale Comisiei au condus la adoptarea a două documente comune privitoare la uniatișmul: declarația de la Freising (1990) și documentul de la Balamand (1993): *Uniatismul ca metodă de unire în trecut și căutarea actuală a deplinei comuniuni*.

Reactivarea Bisericilor unite cu Roma în Estul Europei a reprezentat o experiență traumatică pentru Bisericile Ortodoxe ieșite și ele din comunism, care au perceput-o ca relansarea unei noi versiuni a uniatișmului istoric. Din cauza discrepantei duplicitate dintre declarațiile și acțiunile Vaticanului, dialogul iubirii între Bisericile Ortodoxe și Romano-Catolică a înghețat, iar cel teologic (al Adevărului) a intrat în impas.

Din acest impas s-a putut ieși la Balamand, unde s-a reușit un document comun, numai prin distincția între „uniatișmul” – respins ca „metodă” de unire specifică trecutului dar inacceptabilă azi – și realitatea Bisericilor unite actuale, acceptată și încurajată de Vatican și recunoscută aici de ortodocși doar „ca parte a comuniunii catolice”. Uniatișmului era respins la Balamand ca metodă și model de unire inacceptabilă pe baza unei recunoașteri reciproce a Bisericilor Catolice și Ortodoxe drept „Biserici surori” posedând ambele în mod egal mijloacele mântuitoare (§12 și 14). Dacă pentru Vatican documentul de la Balamand a reprezentat o soluție satisfăcătoare, reușind să determine în cele din urmă

acceptarea lui chiar și de către Bisericile unite din Orientul Apropiat și Ucraina, în schimb în Bisericile Ortodoxe el a provocat o adevărată criză. Acceptat de Patriarhia Română și de Patriarhiile Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei și Moscovei, precum și de Bisericile Ciprului, Poloniei, Albaniei și Finlandei, el a fost categoric respins de Bisericile absente de la Balamand: Biserica Greacă, precum și Patriarhiile Sârbă, Bulgară și a Ierusalimului. Salutată de o parte din Biserica Ortodoxă ca un document profetic (România, Antiohia), el a fost acuzat de altele ca trădare a Ortodoxiei și un prim pas spre o unire mascată – datorită în principal recunoașterii Bisericii Catolice ca „Biserică soră”, cu Taine valide, înaintea discutării și rezolvării chestiunilor dogmatice controversate între cele două Biserici: primat, infailibilitate, Filioque, purgatoriu, har creat etc.

În 1995 dialogul părea blocat într-un impas de nedepășit. În urma vizitei Patriarhului Ecumenic Bartolomeu I la Roma (27-29 iun. 1995), reuniunea comisiei interortodoxe din Fanar (1995) hotărăște continuarea dialogului cu tema „implicațiile ecleziologice și canonice ale uniatismului”. Cu dificultate comitetul de coordonare a adoptat un scurt document de lucru în șapte paragrafe pe tema „Implicațiilor ecleziologice și canonice ale uniatismului”. Discuțiile aprinse purtate în cadrul celei de-a VIII-a Sesiuni plenare de la Baltimore (9-19 iul. 2000) au confirmat impasul în care a ajuns dialogul teologic pe tema uniatismului și implicațiile lui. „Anomalii” ecleziologice și canonice din punct de vedere ortodox, Bisericile Greco-Catolice sunt însă pentru Biserica Romano-Catolică perfect „normale” din punct de vedere ecleziologic și canonic. Acceptarea „normalității” ecleziologice a Bisericilor orientale unite cu Roma înseamnă însă implicit anormalitatea ecleziologică a Bisericilor Ortodoxe care, deși nu sunt în comuniune cu Roma, se consideră ele însele drept adevăratele Biserici catolice și apostolice ale Răsăritului. Dificultatea de principiu a dialogului venea apoi din faptul că participanții ortodocși, exasperați de prozelitismul uniatic, cereau rezolvarea prealabilă a problemei Bisericilor „unite” drept condiție pentru continuarea dialogului teologic cu temele autorității, sinodalității și primatului. Or acest lucru era o imposibilitate nu doar practică, ci și logică: nu se poate trata efectul (uniatismul) fără a aborda cauza lui (primatul papal). O privire rezonabilă arăta încă de atunci limpede – așa cum a subliniat la Baltimore reprezentantul Patriarhiei Române (arhid. Ioan I. Ică jr) – că tot ce s-a putut spune *în comun* despre uniaticism (efect) fără a vorbi direct despre primatul papal (cauza) s-a spus la Balamand.

Impasul atins s-a putut observa în pauza de reflecție intervenită după anul 2000 în ce privește dialogul teologic oficial între cele două Biserici în ciuda disponibilității de a dialoga declarate de ambele părți. După câțiva ani de stagnare, o încercare de deblocare a impasului a fost întreprinsă de vizitele făcute de mitropolitul Ioannis Zizioulas al Pergamului tuturor Bisericilor autocefale ortodoxe pentru a lua pulsul situației și a se consulta cu ele cu privire la perspectivele de viitor ale dialogului. Constatându-se un consens pentru reluarea dialogului în situația nouă creată ca urmare a alegerii pe 19 april. 2005 a cardinalului Joseph Ratzinger drept noul papă Benedict XVI, membrii ortodocși ai comisiei au fost convocați în 12-13 sept. 2005 în Fanar (Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de PS Petroniu Sălăjanul). Participanții au ales în unanimitate drept nou copreședinte ortodox al comisiei pe mitropolitul Ioannis al Pergamului și au decis reluarea dialogului pe teme eclesiologice și primatului cu referire și la problema uniaticismului, iar Biserica Sărbă s-a oferit să găzduiască viitoarea sesiune plenară. O decizie similară a fost luată în 13-15 dec. 2005 la Roma, la sesiunea comitetului de coordonare a dialogului, unde s-a stabilit ca la viitoarea sesiune plenară de la Belgrad să se studieze textul elaborat în 1990 de Comitetul coordonator de la Moscova pe tema „sinodalității și autorității”, avându-se în vedere totodată chestiunile controversate ale primatului și uniaticismului.

Sesiunea a IX-a, Belgrad, 2006

Contextul general în care s-a desfășurat a IX-a Sesiune plenară a Comisiei de dialog a fost însă profund marcat de reacțiile și comentariile suscitade în lunile mart.-iun. 2006 de omiterea din noua ediție a *Annuario Pontificio* pe 2006 a titlului papei de „patriarh al Occidentului”¹. În ciuda scurtei „clarificări” din 22 mart. 2006 a Consiliului Pontifical pentru Unitate, decizia luată fără nici o explicație prealabilă trebuie înțeleasă, așa cum s-a spus, ca un refuz al oricărei încercări de a impune o noțiune răsăriteană eclesiologiei catolice: în virtutea primatului său petrin „de drept divin”, papa are o jurisdicție universală; ca atare nu mai este un patriarh între alții, nu mai poate fi încadrat în comuniunea altor patriarhi egali. Mesajul era limpede: înaintea relansării dialogului teologic bilateral gestul era un avertisment dat atât ortodocșilor, cât și catolicilor, în ce

¹ A se vedea Arhid. Ioan I. Ică jr: „Papa renunță la titlu de «patriarh al Occidentului». Semnificațiile posibile ale omiterii unui titlu pontifical vechi de 1500 de ani”.

termeni *nu* este posibilă discutarea temei primatului Romei, conturând într-un fel dinainte cadrul de ansamblu pentru dezbaterile viitoare ale Comisiei.

În acest cadru general – la care s-au adăugat desigur și ecourile internaționale suscitade de remarcile critice la adresa islamului ca religie a violenței din discursul papei Benedict XVI la Universitatea din Regensburg pe 13 sept. – s-au desfășurat lucrările celei de-a IX-a sesiuni plenare a Comisiei mixte de la Belgrad, 18-24 sept. 2006.

Documentul Moscova, 1990

În concret, lucrările Comisiei au constat din discuții generale și apoi paragraf cu paragraf a documentului de lucru în 52 de paragrafe (18 pp.) redactat în febr. 1990 la Moscova de comitetul coordonator și intitulat *Consecințe ecleziologice și canonice ale naturii sacramentale a Bisericii: sinodalitate/conciliaritate și autoritate în Biserică*.

După o introducere (1-3) care trecea în revistă principalele etape ale dialogului, circumscrisa tema și stabilea obiectivele noului document, textul de la Moscova discuta într-o primă secțiune „fundamentele” sinodalității (4-10) și autorității în Biserică (11-19), iar într-o a doua secțiune prezenta cele „trei actualizări” ale sinodalității și autorității la nivelul Bisericii locale (21-26), în planul regional (27-36) și, în fine, cel al Bisericii universale (37-61).

Textul începea prin a defini *sinodalitatea* în sensul ei larg de *sobornicitate* drept participare responsabilă a fiecărui membru al Bisericii potrivit harismei sale la actualizarea în comun, dar ordonat, a întregii slujiri a Mântuitorului (5), fapt prin care Biserica reflectă viața tainică a Sfintei Treimi, în care ordinea Persoanelor nu înseamnă subordonarea sau diminuarea lor: la fel și în Biserică există o ordine care atinge natura ei (4). Această sobornicitate se manifestă concret în Euharistie (5) și are drept temei sacramental Tainele Botezului și Mirungerii, care fac ca poporul lui Dumnezeu în întregul său să aibă o răspundere în păstrarea fără greșală a credinței (6). Răspunderea principală în proclamarea credinței o au însă episcopii urmași ai Apostolilor (7), dar și ei își exercită răspunderile în comuniunea sinoadelor (8). Dimensiunea sobornicesc-sinodală a vieții Bisericii aparține naturii ei profunde și voinței lui Dumnezeu pentru poporul ei și trebuie să se regăsească la toate cele trei niveluri ale ei: local – regional – universal, unde se manifestă ca sinoade având în frunte un protos (9). Bisericile locale nu există însă izolat, ci

doar în comuniune cu toate celelalte Biserici din toate timpurile și locurile, manifestând astfel unica Biserică a lui Dumnezeu.

Autoritatea (exousia) în Biserică este autoritatea învățătoarească, taumaturgică și pastorală a lui Hristos care se continuă prin apostoli și episcopi (11); ea este, ca una evanghelică prin excelență, o slujire (*diakonia*) (12); nu este o putere individuală, nici o delegație de la comunitate, ci un dar al Duhului Sfânt prin Biserică, pentru slujirea ei, niciodată în afara sau deasupra ei, și se exercită cu participarea întregii comunități (13); nu poate fi dominație și constrângere fizică sau morală, ci iubire care cere iubire și conlucrare liberă în ascultare (14); se referă exclusiv la iconomia mântuirii lumii realizată în Biserică de Dumnezeu Cel în Treime (15); este întemeiată în Cuvântul lui Dumnezeu dat în Scriptura, Tradiția și Euharistia Bisericii și este simbolizată de Evanghelia deschisă așezată pe tron în Sinoadele Ecumenice (16); modalitățile ei concrete de exercitare sunt reglementate de canoanele Bisericii, care pot varia în funcție de nevoile Bisericii (17). Tradiția celor două Biserici recunoaște o autoritate proprie și sfințeniei (18), dar ea nu trebuie să intre în concurență cu autoritatea episcopilor și slujirea lor, ci să arate prin experiență finalitatea învățaturii Bisericii.

Sinodalitatea/sobornicitatea și autoritatea se actualizează în viața Bisericii la toate cele trei niveluri ale acesteia: local, regional și universal-ecumenic (19).

La nivel *local* Biserica este alcătuită din comunitatea celor botezați adunată în jurul Euharistiei prezidate direct sau indirect de un episcop hirotonit legitim, în succesiune apostolică și în comuniune cu ceilalți episcopi (21-22). Prin Botez toți credincioșii sunt chemați să slujească potrivit darurilor lor comunitatea (23), participând activ în consilii și sinoade diecezane la exercitarea slujirilor Bisericii (24) în baza ungerii de la Cel Sfânt (1 In 20, 27) și exprimând acel „sensus fidelium” în comuniune cu slujitorii hirotoniți; autoritatea în Biserică avându-și originea în darul Duhului Sfânt prin Botez și prin Hirotonie (25). Exercițiul sinodal al autorității în Biserica locală este reglementat în exigențele și limitele lui de tradiția canonică și nu trebuie să fie nici pasivitate și substituție, nici dominare sau nepăsare (26).

La nivel *regional* orice Biserică locală își manifestă catolicitatea în comuniunea cu Bisericile locale vecine, manifestată de hirotonia episcopului de către cel puțin trei episcopi (cf. can. 1 ap.; 4 Niceea I) (27), de concelebrări, scrisori, întrajutorări (28). Relațiile dintre Bisericile locale sunt exprimate de canonul 34 apostolic (29), care se aplică concret la

toate relațiile dintre episcopii unei regiuni (mitropolii, patriarhii) sub forma sinoadelor regionale (mitropolitane, patriarhale); acestea sunt sinoade episcopale, dar la care participă și laici (30), regula este cea a unanimității, dar fiecare episcop este responsabil de treburile diecezei lui și de promovarea comuniunii cu celelalte Biserici (31). Sinodul regional nu are autoritate peste alte regiuni, dar trebuie să conlucreze cu cele vecine (32). Mai multe provincii și-au întărit legăturile de responsabilitate comună formând patriarhii guvernate de sinoade patriarhale cu aceleași reguli ca și cele provinciale (33). Evoluțiile istorice au condus în Răsărit la formarea de Biserici naționale autocefale, iar în Apus la constituirea de conferințe episcopale (34); ele reprezintă tot atâtea adaptări la complexitatea umanității, care nu este făcută numai din indivizi, ci din rase și culturi diverse (35). Unitatea Bisericii nu trebuie, așadar, să fie uniformitate sau fuziune, ci este chemată să îmbrățișeze și promoveze diversitățile și particularitățile culturale și rasiale ale umanității (36).

La nivel *universal*, după schismă, cele două Biserici au scos în evidență în Apus mai mult persoana episcopului Romei și Biserica universală, iar în Răsărit mai mult persoana patriarhilor și Bisericile regionale. În sec. al XX-lea ele au făcut eforturi de a evidenția și aspectul estompat, Biserica Romano-Catolică creând conferințe episcopale regionale, iar cele Ortodoxe structuri panortodoxe (37). Fiind una și indivizibilă, Biserica ste în același timp locală universală, într-un loc, dar îmbrățișând și întreaga umanitate (38); de aceea fiecare Biserică locală este în comuniune nu numai cu Bisericile vecine, ci și cu toate Bisericile locale din lume care au fost, sunt și vor fi (39). În toate există aceeași credință, Euharistie, slujire apostolică și disciplină, care nu pot fi schimbate pentru că țin de structura Bisericii (40); de aceea toate cele ce țin de ele sunt reglementate prin norme disciplinare stricte (41). Atunci când probleme de acest fel au apărut în plan universal s-a recurs pentru soluționarea lor la Sinoade Ecumenice, ale căror hotărâri rămân normative pentru toate Bisericile și toți credincioșii (42). Sinodul VII Ecumenic a stabilit patru condiții valabile și azi pentru Sinoadele Ecumenice: receptarea de către toate Bisericile locale; consensul celor cinci patriarhii ale „pentarhiei”; hotărârile să fie omogene cu cele ale Sinoadelor anterioare; să primească număr și nume propriu în ordinea Sinoadelor Ecumenice primite de toți. Ecumenicitatea unui sinod era recunoscută printr-un proces de receptare mai lung sau mai scurt de către întreg poporul lui Dumnezeu sub conducerea episcopilor (43). Multe hotărâri n-au fost receptate de toate Bisericile decât după o lungă

perioadă de reflecție, întrucât sinodalitatea, în sens larg de sobornicitate, implică nu numai episcopii, ci și Bisericele lor (44). Spre deosebire de sinoadele diecezane și regionale, Sinoadele Ecumenice nu sunt o instituție permanentă cu frecvență regulată, ci au un caracter de „eveniment”. Chiar și după schismă, cele două Biserici au continuat să țină în momente de crize grave sinoade „generale” prezidate de Roma în Apus și de Constantinopol în Răsărit; ținute în izolare, ele au sporit îndepărtarea lor, trebuind să se caute acum mijloace de restabilire a consensului universal (45). În mod obișnuit, comuniunea Bisericii la nivel universal era asigurată de relațiile frățești ale episcopilor între ei și cu *protos*-ul care sudează comuniunea lor: scrisori, diptice, apeluri (46). În acest context se înscrie rolul istoric particular al Bisericii locale a Romei și episcopului ei ca slujitor al Bisericii în iubire, rol legat formal de comuniunea de credință și atestat încă înainte de schismă, chiar dacă interpretarea lui a creat conflicte încă de pe atunci (47). În același context se situa și autoritatea Sinoadelor Ecumenice care implica atât unanimitatea episcopilor, cât și rolul *protos*-ului, întâiul între episcopii lumii; canoanele acestora confirmau faptul că autoritatea acestor două – a sinodului și a primului episcop – trebuie să ajute și apere autoritatea episcopilor locali, nu să se substituie acesteia (48). În ce privește diferitele tipuri de primat mereu în sinodalitate trebuie clarificate trei distincții: 1. între faptul acceptării unui primat prin cutumă și recunoașterea lui de drept sinodală și canonică; 2. între recunoașterea lui de fapt și de drept și justificările lui biblice și teologice; și 3. între recunoașterea unui primat și refuzul modurilor lui concrete de exercitare (49). Până în sec. al IX-lea în Răsărit și Apus s-au stabilit o serie de prerogative pentru primat (*protos*) la fiecare nivel: pentru primatul diecezei față de horepiscopi și prezbiteri; pentru cel al mitropoliei față de episcopii eparhiei lui; pentru cel al fiecăreia din cele cinci patriarhii față de mitropoliți; și pentru cel al fiecăreia din Bisericile naționale din afara vechiului Imperiu creștin (50). Pe acest fundal va trebui studiată chestiunea crucială ecumenic a funcției episcopului Romei în comuniunea tuturor Bisericilor plecând de la natura sa specifică de slujire a comuniunii dincolo de revendicările de putere (51). După schismă în Răsărit numărul Bisericilor autocefale și al patriarhilor a crescut, în Biserica Romano-Catolică au apărut dezvoltări importante, iar un sinod ecumenic care să dea mărturia comuniunii dintre cele două Biserici n-a mai putut fi celebrat. Astăzi există speranța ca Bisericile să găsească în rugăciune mijlocul de a vindeca diviziunea (52).

Dezbaterile de la Belgrad, 2006

Acesta este conținutul textului comun despre sinodalitate și autoritate a cărui discuție și amendare a făcut obiectul principal al lucrărilor celei de-a IX-a Sesiuni plenare a Comisiei mixte de la Belgrad. Textul a fost dezbătut punct cu punct, amendamentele reținute în comun fiind introduse în text de o comisie mixtă de redactare alcătuită din trei membri ortodocși (ep. Kallistos, ep. Ilarion și arhid. Ioan I. Ică jr) și trei membri catolici (arhiep. Forte, pr. Bowen și pr. McPartland). Principalele modificări au fost următoarele:

La propunerea arhiep. Forte s-a introdus un paragraf introductiv cu o doxologie și o referire la provocările noului context global în care își desfășoară lucrările Comisia. La propunerea ep. Ilarion s-a introdus o notă prin care se precizează – pentru a preîntâmpina acuzele de sincretism ecleziologic din partea cercurilor antiecumenice din Rusia sau Georgia cu ocazia expresiei „Biserici-surori” din documentul de la Balamand – că utilizarea expresiilor „Biserica una”, „Biserica nedivizată” și „Trupul lui Hristos” nu înseamnă o renunțare la faptul că Biserica Ortodoxă se înțelege pe ea însăși drept Biserica una, sfântă, sobornicească și apostolească a Crezului; la care partea catolică a adăugat și ea expresia unei conștiințe similare în conformitate cu *Lumen Gentium* 8. La propunerea mitrop. Ioannis s-a renunțat la §18-19 privitoare la „autoritatea sfințeniei”, apreciindu-se că oamenii sfinți (călugării) n-au în Biserica o *exousia*, ci doar o *martyria*, întrucât sfințenia nu este în afara sau deasupra Bisericii, ci în și pentru ea. S-a renunțat și la §25-26 despre „sensus fidelium” în Biserica locală și la menționarea participării laicilor la alegerea episcopilor din §24, dar s-a menținut, împotriva propunerii cardinalului Kasper, definirea naturii sinodale în sens larg (sobornicești) inclusiv a Bisericii locale (a diecezei prezidate de un episcop). Discuțiile cele mai intense au fost, cum era de așteptat, cele privitoare la modul de exercitare a sinodalității și autorității la nivel regional și universal. În ciuda insistenței mitropolitului Ioannis, s-a renunțat la expresia-cheie din §30 potrivit căreia aplicarea concretă a canonului 34 apostolic este sinodul provincial, pentru că în ecleziologia catolică actuală conferințele episcopale naționale și regionale nu sunt de fapt sinoade cu protos. La insistențele părții catolice în lumina ultimelor evoluții, s-a renunțat, în ciuda protestelor ortodocșilor, și la menționarea în §42 a unicei patriarhii a Occidentului în cadrul *taxis*-ului principalelor scaune de la Sinoadele Ecumenice, temerea părții catolice ca papa să nu fie redus la statutul de

patriarh în cadrul „pentarhiei” prevalând asupra insistenței ortodoxe de a-l integra într-o structură de comuniune.

Confruntarea de la Belgrad între Moscova și Constantinopol

În finalul întregii reuniuni de la Belgrad discuția paragrafului 45 a condus la o confruntare deschisă în fața delegației catolice între reprezentanții Bisericii Ruse și Patriarhiei Ecumenice. Episcopul Ilarion a obiectat energic împotriva paralelei dintre sinoadele „generale” ținute după schismă în Occident sub prezidarea papei și în răsărit sub prezidarea Constantinopolului, ținând să se precizeze că în tradiția ortodoxă primatul Constantinopolului nu poate fi pus în paralel cu cel al Romei, iar comuniunea Constantinopolului n-ar fi fost niciodată percepută drept o condiție obligatorie a sinodalității asemenea comuniunii cu Scaunul Romei în Occident. (În subtext polemica implicită era cea a Patriarhiei Moscovei împotriva neo-„papismului” actual al inițiativelor „panortodoxe” al Patriarhiei Ecumenice.) Mitropolitul Ioannis a propus să se introducă precizarea comuniunii cu Scaunul Constantinopolului „deși înțeleasă într-un sens diferit” decât comuniunea cu Scaunul Romei. Dar nici aceasta nu l-a mulțumit pe episcopul Ilarion. Întrucât se ajunsese într-un punct critic, mitropolitul Ioannis a cerut cardinalului Kasper să pună la vot dacă membrii ortodocși ai delegației sunt de acord cu propunerea ep. Ilarion, ajungându-se la situația inedită ca un cardinal să arbitreze formal o dispută interortodoxă. Propunerea ep. Ilarion a căzut la vot nefiind însușită decât de cei doi membri ai delegației ruse. Discuția a continuat apoi pe tema „ecumenicității” conciliilor generale ale Occidentului de după schismă. Întrucât timpul se epuizase, discuțiile au fost suspendate urmând să fie continuate la următoarea Sesiune plenară a Comisiei mixte prevăzută pentru luna oct. 2007 la Ravenna.

Ecourile confruntării Moscova-Constantinopol în intervalul Belgrad-Ravenna

Incidentul de la ultima sesiune nu s-a încheiat însă aici. El a fost continuat după ridicarea ședinței cu un protest al episcopului Ilarion la adresa cardinalului Kasper care condusese ședința. Protestul a fost postat în 25 sept. 2006 pe site-ul *www.interfax-religion.com* (cf. și buletinul *Europaica*, nr. 106, 4 oct. 2006, <http://orthodoxeurope.org/page/14/106.aspx>) sub forma unui comunicat în care denunța „pretențiile universaliste” ale Scaunului Constantinopolului și modul de

luare a deciziilor în cadrul Comisiei. Biserica Ortodoxă n-are un primat universal unic, un cap al întregii lumi ortodoxe, iar căutarea de soluții la chestiuni dogmatice și ecleziologice prin vot este inadmisibilă, acestea putând fi rezolvate numai prin consens. „Nici un vot nu poate forța participanții la un dialog bilateral ortodoxo-catolic la un compromis teologic sau să adopte un punct de vedere contrar înțelegerii de sine ecleziologice. Participanții ortodocși nu sunt autorizați să «inventeze» un model ecleziologic pentru Biserica Ortodoxă similar celui existent în Biserica Romano-Catolică pentru ca patriarhul Constantinopolului să poată ocupa un loc asemănător celui pe care-l ocupă papa în Biserica Romei. În dialog vom putea doar da mărturie pentru propria noastră înțelegere de sine ecleziologică, independent dacă această mărturie corespunde intereselor Constantinopolului au Romei.”

Cardinalul Kasper a răspuns protestului episcopului Ilarion într-un interviu postat pe 27 sept. pe site-ul *www.zenit.org*. După ce descrie în termeni pozitivi lucrările reuniunii desfășurate „într-o atmosferă amicală, pozitivă și constructivă” ca un „pas înainte” în deplină onestitate pe o temă dificilă cum este cea a tensiunii între sinodalitate și autoritate, se referă și la incidentul final în termenii următori: „Chestiunea ridicată de episcopul Ilarion se referă la modul de înțelegere a ordinii tradiționale (*taxis*) între Bisericile Ortodoxe, unde Scaunul Constantinopolului se bucură un primat de onoare. Chestiunea este interortodoxă și nu constituie o temă de discuție între catolici și ortodocși. Partea catolică a declarat explicit că nu dorea să intervină într-o astfel de controversă internă. Comisia nu putea decide în ce privește substanța chestiunii. Ea a fost abordată numai din punct de vedere procedural și numai în sensul de cum este cu putință depășirea ei. Această poziție a fost expres explicată delegației ortodoxe ruse, ceea ce face greu explicabil protestul ei public. Comisia a decis să se întrunească anul viitor pentru a continua dialogul. Ne-am dori ca între timp să se ajungă la o soluționare a diferențelor existente la nivel ortodox. Dacă problema va rămâne deschisă, va provoca o permanentă dificultate pentru dialogul internațional catolic-ortodox. Pentru ca ortodocșii și catolicii să poată progresa pe calea spre unitatea deplină – a concluzionat nu fără ironie cardinalul – este necesară unitatea Bisericilor Ortodoxe.”

Episcopul Ilarion a răspuns la rândul lui interviului cardinalului Kasper reafirmându-și poziția susținută în numele Bisericii Ortodoxe Ruse, poziție reluată ulterior și în alte interviuri, conferințe și declarații. Prin toate acestea, Biserica Rusă propune Bisericii Romano-Catolice un

alt tip de relații ecumenice, un ecumenism nu teologic (scepticismul în privința realizării unui acord în spinoasa chestiune a primatului papal nefiind disimulat), ci politic: o alianță defensivă europeană între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă Rusă – cele mai importante din punct de vedere numeric Biserici ale continentului – împotriva secularismului și liberalismului în favoarea valorilor creștinismului tradițional. Menită să ia locul concurenței misionare reciproc păgubitoare între cele două Biserici, această alianță își trădează ușor obiectivele: o nouă „Sfântă Alianță” sau parteneriat al Bisericilor „mari” ale Romei Vechi și a celei de-a Treia Rome menite să marginalizeze Roma Nouă (Patriarhia Ecumenică) și celelalte Ortodoxii europene, precum și diferitele protestantisme (cf. conferința episcopului Ilarion din *Europaica*, nr. 105 și 107, sept.-nov. 2006 și interviul din *Zenit*, 13-14 nov. 2006).

Răspunsul Patriarhiei Ecumenice a venit în numărul 671, 2 febr. 2007, al buletinului *Episkepsis*, sub forma unei devastatoare critici a intervenției de la Belgrad a episcopului Ilarion întreprinsă de istoricul și canonistul Vlasios Phidas. Profesorul grec a arătat că aceasta era plină de „afirmații provocatoare sau oportuniste”, prin care s-au dat interpretări „arbitrare”, „personale” și „neîntemeiate” atât sistemului sinodal, cât și comuniunii canonice în Biserica Ortodoxă după epoca Sinoadelor Ecumenice. Și după 787, Biserica Constantinopolului a convocat și prezidat o serie importantă de sinoade generale cu caracter panortodox, cum sunt cele din 879-880, 1117, 1156-1157, 1166-1170, 1341-1368, 1484, 1642, 1661 (Moscova) sau 1872. Instituția sinodală nu poate însă funcționa fără cea complementară a unui primat ecumenic cu drept de inițiativă, convocare și apel. Comuniunea cu un astfel de primat – nu însă de jurisdicție, de tip papal, ci de comuniune – este un element indispensabil al menținerii ordinii canonice în Biserica Ortodoxă, întreruperea ei fiind permisă doar în cazul în care primatul ecumenic cade în erezie (cazul întreruperii comuniunii Mitropoliei Moscovei cu Patriarhia Ecumenică în intervalul în care pe scaunul ei s-a aflat patriarhul latinofron Grigorie Mamant) sau apostazie, dar și atunci primatul ecumenic rămâne neatins, fiindcă el este al întâiului scaun, nu al persoanei care îl ocupă. „Votul” ortodocșilor de la Belgrad n-a fost așadar unul privitor la credință, ci un tur de scrutin al acestora, care au sancționat „opiniile personale” ale episcopului Ilarion în contrast cu tradiția canonică ortodoxă care a recunoscut dintotdeauna în Biserica necesitatea unei ordini canonice (*taxis*) între principalele Scaune (patriarhii), ordine contestată de delegatul rus.

Episcopul Ilarion n-a rămas dator cu răspunsul și într-un interviu acordat pe 4 iun. 2007 agenției *Interfax* (reluat și în *Europaica*, nr. 122) a reafirmat poziția Patriarhiei Moscovei în formula mai prudentă: „Respectăm patriarhul Constantinopolului ca primul în onoare, dar suntem împotriva considerării lui drept un «papă al Răsăritului»”, subliniind că la reuniunea de la Ravenna „nu va fi nici un compromis” în această chestiune decisivă. Punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe Ruse este acela că „Biserica Ortodoxă nu are un primat universal sau un pontif suprem, ci doar un «primus inter pares»”. Până în 1054 acesta a fost episcopul Romei, iar după această dată a fost „de facto” episcopul Constantinopolului, despre rolul căruia recunoaște că există „opinii diferite între Bisericile Ortodoxe: „pentru unele el este pur onorific, pentru altele el include și o anume coordonare și un drept de apel”. Chestiunea a fost dată în studiu, urmând ca la Ravenna delegatul Bisericii Ruse să vină cu un document oficial pe această temă din partea Patriarhiei Moscovei. Documentul anunțat n-a fost redactat însă până la data reuniunii, întrucât pe 5 oct. 2007 agenția *Interfax* informa că sesiunea plenară a comisiei doctrinare a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a numit un grup de lucru prezidat de episcopul Mark de Egorievsk pentru a formula până la viitoarea sesiune din dec. un text care să conțină poziția oficială a Patriarhiei Moscovei cu privire la primatul universal.

„Răspunsurile” Vaticanului, iul. 2007

La controversa dintre Moscova și Constantinopol pe tema sensului și prerogativelor primatului ecumenic al Bisericilor Ortodoxe la nivel universal au venit să se adauge dezbaterele și reacțiile vii provocate de publicarea pe 12 iul. de către Vatican a unui scurt document (datat simbolic: Roma, 29 iun., de Sfinții Apostoli Petru și Pavel) al Congregației pentru Doctrina Credenței privitor la statutul și locul Bisericii Romano-Catolice în sânul lumii creștine². Intenția nemijlocită a textului compus din „răspunsuri” la cinci „întrebări” era aceea de a fi o clarificare de uz intern, menită să elimine câteva răspunsuri eronate ale ecleziologiei Conciliului Vatican II răspândite în lumea catolică și să precizeze sensul exact al unor expresii disputate din documentele conciliare. Denunțând „lecturile parțiale și unilaterale” care văd în Conciliu o „cotitură

² A se vedea arhid. prof. Ioan I. Ică jr: „Vatican, iulie 2007 – Radiografia unei autodefiniri. Răspunsuri vechi la contexte noi”.

copernicană” în catolicism, documentul subliniază că acesta n-a schimbat, ci doar a aprofundat doctrina catolică anterioară despre Biserică. Cu alte cuvinte, primează continuitatea, nu discontinuitatea sau, altfel spus, Vatican II se interpretează în lumina lui Vatican I, nu invers, cum s-a crezut până acum în largi segmente din lumea catolică. Faptul este confirmat de interpretarea într-un sens exclusiv, nu inclusiv, a controversatei expresii din constituția conciliară *Lumen Gentium* 8, potrivit căreia „Biserica lui Hristos subzistă în Biserica Catolică”; în alți termeni, Biserica Catolică își reafirmă convingerea (declarată explicit în 2000 în declarația *Dominus Jesus*) că ea este Biserica una voită de Hristos care, ca atare, subzistă doar în Biserica Catolică. Între Biserica lui Hristos și cea Catolică existând identitate deplină, în afara ei există doar „elemente ale adevăratei Biserici” care derivă din „plenitudinea Bisericii Catolice” și trimit spre ea. Bisericilor răsăritene separate de Roma li se recunoaște preoția, Tainele și statutul de „Biserici particulare” sau „locale” „adevărate”, chiar dacă absența comuniunii cu episcopul Romei le face să sufere de un „deficit” de plenitudine a catolicității; deficit care la protestanți se transformă în „rană” cronică și le reduce statutul la cel de simple „comunități ecleziiale”. Scandalul ecumenic provocat de afirmațiile ecleziologic din „răspunsurile” Vaticanului din iul. 2007 au constituit, alături de controversa primațială dintre Moscova și Constantinopol, fundalul inevitabil pe care s-au desfășurat lucrările celei de-a X-a Sesiuni plene a Comisiei Mixte Internaționale pentru Dialog de la Ravenna, 8-15 oct. 2007.

Ravenna, 8-15 oct. 2007 – Cronică

Cea de-a X-a Sesiune a Comisiei Mixte Internaționale pentru Dialog Teologic între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică și-a desfășurat lucrările între 8-15 oct. 2007 la Centrul Arhiepiscopiei romano-catolice din Ravenna de lângă bazilica Sant' Apollinare Nuovo, beneficiind de ospitalitatea impecabilă și logistica conjugată a arhidiecezei, prefecturii și primăriei Ravennei și a regiunii Emilia-Romagna. Sesiunea a fost coprezidată de mitropolitul Ioannis Zizioulas al Pergamului (Patriarhia Ecumenică) și de cardinalul Walter Kasper, președintele Consiliului Pontifical pentru Promovarea Unității Creștine, și de cei doi secretari ai Comisiei: mitropolitul Ghennadios al Sasimei

(Patriarhia Ecumenică) și monseniorul Eleuterio Fortino, subsecretar al Consiliului Pontifical pentru Unitate³.

Lucrările celei de-a X-a Sesiuni plenare a Comisiei Mixte Internaționale pentru Dialog Teologic între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă s-au deschis în seara de luni, 8 oct., printr-o primire oficială a Comisiei la sediul prefecturii din Ravenna de către principalele

³ Cei 30 de membri ai delegației ortodoxe au reprezentat 14 din cele 16 Biserici Ortodoxe autocefale și autonome, după cum urmează: mitropolitul dr. Ioannis Zizioulas al Pergamului, mitropolitul dr. Kallistos Ware al Diokleii și mitropolitul dr. Ghennadios Limouris al Sasimei (Patriarhia Ecumenică), mitropolitul Petros de Aksum și mitropolitul dr. Makarios al Kenyei (Patriarhia Alexandriei), mitropolitul dr. Pavlos al Alepului și arhim. Dr. Demetrios Charbak (Patriarhia Antiohiei), arhiepiscopul Teofanin al Gherasei și prof. Gheorghios Galitis (Patriarhia Ierusalimului), episcopul dr. Ilarion Alfeiev al Vienei și reprezentant al Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Uniunea Europeană și pr. Igor Vijanov (Patriarhia Moscovei), arhiepiscopul dr. Irinei de Bačka și episcopul dr. Ignati de Branicevo (Patriarhia Sârbă), arhieru-vicar dr. Petroniu Sălăjanul și arhid. prof. dr. Ioan I. Ică jr (Patriarhia Română), episcopul dr. Vassilios al Trimitundeii și dr. Andreas Vittis (Biserica Ciprului), mitropolitul Teodoros de Taoklardzeti și Lazica și prof. Gheorghios Zviadadze (Patriarhia Georgiei), mitropolitul dr. Athanasios al Achaiei și mitrop. prof. dr. Chrysostomos al Messiniei (Biserica Greciei), arhiep. Ieremia de Wroczlaw și prof. Andrej Kuzma (Biserica Poloniei), episcopul Ilia de Filomilion și dr. Nathan Hoppe (Biserica Albaniei), episcopul Gheorghe de Mihalovțe și prof. dr. Vařlav Jezek (Biserica Cehiei și Slovaciei), mitrop. dr. Ambrosius de Helsinki (Biserica Finlandei) și arhim. dr. Grigorios Papatomas și Tihon Tammes (Biserica Estoniei). Absentă a fost doar delegația Bisericii Bulgare (mitrop. Dometian de Vidin și prof. Ivan Dimitrov), înregistrându-se astfel o prezență extrem de bună a Bisericilor Ortodoxe, spre deosebire de absențele importante de la sesiunile trecute (Baltimore, 2000, și Balamand, 1993).

Cei 27 de membri ai delegației romano-catolice au inclus, pe lângă o serie de preoți și profesori, trei cardinali, 7 arhiepiscopi și 6 episcopi din 13 țări după cum urmează: card. Walter Kasper (Vatican), card. William Keeler (SUA), card. Christoph von Schönborn (Austria), arhiep. Oscar Lipscomb de Mmobile (SUA), arhiep. Antonio-Maria Veglio (Vatican), arhiep. Paul Seyah (Israel; maronit), arhiep. Alfred Nossol de Opole (Polonia), arhiep. Ioannis Spiteris de Corfu (Grecia), arhiep. Roland Minnerath de Dijon (Franța), arhiep. Bruno Forte de Chieti-Vasto (Italia), ep. Gérard Daucourt de Nanterre (Franța), ep. Kurt Koch de Basel (Elveția), ep. greco-catolic Florentin Crihălmeanu de Cluj (România), ep. Gerhard Feige de Magdeburg (Germania), ep.-vicar de Saraievo Pero Sudar (Bosnia), ep. Brian Farrell (Vatican), mons. Pierro Coda (Italia), mons. Ivan Dačko (Lviv, Ucraina), pr. prof. Dimitri Salachas (Roma; PIO), pr. prof. Paul McPartland (Washington), pr. prof. Thomas Pott OSB (Chevetogne), pr. prof. Charles Marerod OP (Roma, Angelicum), pr. prof. Hector Vall Vilardell SJ (PIO, Roma), pr. Frans Bowen M. Afr. (Ierusalim), dr. Theresia Hainthaler (Frankfurt), prof. Roberto Marozzo della Rocca (Roma), mons. Eleuterio Fortino (Vatican). N-au putut participa doar card. Jean-Louis Tauran (Vatican) și prof. Barbara Hallensleben (Fribourg).

oficialități ale orașului și provinciei: prefect, primar, președintele regiunii și arhiepiscopul orașului. În discursurile lor, toți au subliniat, pe de o parte, rolul istoric al acestui dialog în noua Europă și lume globală, iar, pe de altă parte, semnificația simbolico-profetică pentru dialogul între Orientul și Occidentul creștin a Ravennei, oraș marcat de capodopere artistice inegalabile ieșite tocmai din sinteza dintre latinitate și Bizanț. Capitală a mozaicului antic, Ravenna a anticipat prin arta și istoria ei momentul actual, în care a devenit „capitală a dialogului”. Aceleași gânduri și calde sentimente de bucurie și speranță au fost exprimate și în cuvântul arhiepiscopului Ravennei, Giuseppe Verucchi, în cadrul vecerniei celebrate în faimoasa bazilică Sant’ Apollinare in Classe și, ulterior, în discursurile rostite cu ocazia banchetului dat de oficialitățile orașului.

După această deschidere solemnă, lucrările propriu-zise ale Sesiunii au demarat în ziua următoare în Centrul arhiepiscopiei din Ravenna din imediata vecinătate a altei bazilici ravennate cu mozaicuri faimoase, Sant’ Apollinare Nuovo. Dimineața a fost consacrată unei ședințe separate a celor două grupuri. Ședința grupului ortodox a fost dominată de două teme: pe de o parte, de ecourile „răspunsurilor” Vaticanului din iul., iar, pe de altă parte, de protestul episcopului Ilarion împotriva prezenței delegației Bisericii Ortodoxe a Estoniei. Recunoscută în 1923 de Patriarhia Ecumenică ca Biserică autonomă în cadrul statului estonian independent, aceasta a fost trecută sub jurisdicția Patriarhiei Moscovei după reintegrarea de către Stalin a Estoniei în 1945 în Uniune Sovietică. În 1996, Patriarhia Ecumenică a reconfirmat printr-un nou tomos autonomia Bisericii Ortodoxe a Estoniei din noul stat independent post-sovietic Estonia. Acest gest a fost și este interpretat de Patriarhia Moscovei ca o imixtiune abuzivă a Constantinopolului pe „teritoriul” ei „canonic”. De aceea episcopul Ilarion a declarat că va părăsi dialogul ca protest împotriva impunerii și menținerii unilaterale a delegației estoniene de către Patriarhia Ecumenică. Singurul compromis care poate fi acceptat este cel al introducerii delegaților în componența delegației Patriarhiei Ecumenice, pentru ca prezența delegației ruse să nu fie interpretată drept o recunoaștere implicită a Bisericii Estoniene nerecunoscute de Moscova. Iritat, mitropolitul Ioannis a declarat inacceptabil un asemenea „șantaj” și „amenințare”. Tot grupul ortodox a propus un alt compromis: acela ca în lista participanților să se introducă o notă specială în care să se precizeze că Patriarhia Moscovei nu recunoaște autonomia Bisericii Estoniene. Urma ca episcopul Ilarion să-și consulte superiorii pentru a lua o decizie în acord cu aceștia.

După amiază a început sesiunea comună în plen. Prima chestiune ridicată a fost cea a sensului „răspunsurilor” Vaticanului din iul., mitropolitul Ioannis cerând lămuriri părții romano-catolice cu referire la rezervele exprimate de ortodocși la adresa lor. În răspunsul său cardinalul Kasper a insistat pe natura de document intern a acestora și lipsa unei noutăți de fond. El a subliniat că declarațiile nu trebuie citite doar negativ și a accentuat faptul că ele nu anulează poziția oficială a Conciliului Vatican II, potrivit căreia între Biserica Romano-Catolică și cea Ortodoxă există o „comuniune aproape deplină”, din care lipsește pentru a fi „deplină” doar comuniunea cu Biserica Romei. Din punct de vedere romano-catolic „deficitul” de care vorbesc „răspunsurile” nu stă în Taine, ci în ecleziologie. Or clarificarea acestei diferențe este tocmai scopul dialogului teologic dintre cele două Biserici. În acest punct, episcopul Ilarion a cerut cuvântul și a rostit următoarea scurtă declarație : Biserica Rusă vrea dialogul teologic cu Biserica Romano-Catolică, dar, întrucât nu poate recunoaște Biserica Estoniei creată de Patriarhia Ecumenică pe teritoriul ei canonic, delegații ei vor pleca dacă cei ai Estoniei vor rămâne. (Poziția și atitudinea lor a fost aprobată de Sfântul Sinod al Patriarhiei Moscovei pe 12 oct.; cf. *Europaica*, nr. 129, 15 oct.) După care delegații ruși au urât succes Comisiei și au plecat, iar mitropolitul Ioannis a explicat părții romano-catolice esența chestiunii estoniene și regretul pentru plecarea delegației ruse, dar și hotărârea de a refuza șantajul exercitat astfel. La câteva minute doar, au plecat și delegații Bisericii Georgiei, pretextând neașteptat necesitatea de a fi de față la pregătirile pentru aniversarea solemnă în Georgia la sfârșitul săptămânii a împlinirii a trei decenii de patriarhat de către catolicosul georgian Ilia.

După depășirea acestui moment psihologic dificil pentru delegații ortodocși, Comisia și-a început lucrările în plen, care de marți după-masă și până vineri la amiază au fost dedicate dezbaterii și amendării finalului documentului de la Moscova (§46-52), rămas nediscutat la Belgrad, și revizuirii părții documentului discutate și amendate la Belgrad. La Belgrad a fost ales un comitet mixt de redactare alcătuit din trei delegați catolici: arhiep. Forte, pr. Bowen și pr. McPartland, și trei ortodocși: ep. Kallistos, ep. Ilarion și arhid. Ioan I. Ică jr, care s-a reunit la Roma între 1-3 mart. 2007 cu mandatul de a da forma finală documentului.

Dezbaterile asupra §46-52 din documentul inițial de la Moscova s-au purtat pe partea consacrată primatului în Biserică la nivel universal în mileniul I cu echilibrul extrem de delicat între primat și sinodalitate, între primat și patriarhi, cu prerogativele lor distincte, dar și cu relațiilor lor

reciproce și toate formele de exercitare a comuniunii în Biserică la nivel universal. Discuțiile au fost complexe și dificile uneori, întrucât scopul era redactarea unui document comun în care să se regăsească fidel ambele tradiții canonice și ecleziologice, atât cea ortodoxă, cât și cea latină. Au trebuit evitate deci ambiguitățile, dar și identificate elementele de acord și convergență reală. Textul reformulat al §46-52 din documentul de la Moscova, devenit §40-46 din documentul de la Ravenna, reflectă fidel prin transformări și amendări acest efort remarcabil. Fiindcă, așa cum au subliniat monseniorul Pierro Coda și mitropoliții Ioannis și Kallistos, textul final nu este o simplă armonizare exterioară sau o simplă juxtapunere a două tradiții divergente, ci este un progres real în aprofundarea misterului Bisericii prin conectarea și îmbogățirea și luminarea reciprocă a temelor sinodalității și primatului, constitutive pentru Biserică, teme dezvoltate izolat și neintegrat în Răsărit și în Apus, acest dezechilibru ducând la schismă și la figuri canonice opuse ale Bisericii. La lectura finală a noului document s-au eliminat alte două paragrafe dificile prin formularea lor incompletă (§37 al documentului de la Moscova, cu analogia dintre patriarhii și conferințele episcopale, și referința incompletă la condițiile unui sinod ecumenic formulate în actele din 787 rezumate inadecvat în §43 al documentului de la Moscova), dar s-a menținut formularea §45 al documentului de la Moscova privitoare la sinoadele generale de după schismă ținute de Bisericile locale în comuniune fie cu Roma, fie cu Constantinopolului și care provocase la Belgrad contestarea episcopului Ilarion și scrutinul aprobator al celorlalți delegați ortodocși privind rolul de *protos* al Constantinopolului. După o ultimă lectură integrală, textul pregătit de comitetul de redactare a mai fost citit o dată sâmbătă dimineața și aprobat. În final s-a adoptat planul de viitor al dialogului. Tema generală care va fi discutată de următoarele trei sesiuni va fi cea a *Primatului episcopului Romei în comuniunea Bisericilor* și ea va fi dezbătută în trei etape succesive și tot atâtea documente comune: primatul în mileniul I (2009); primatul în mileniul II (2011); și primatul din perspectivă teologică (2013). S-au stabilit apoi cele două subcomisii ⁴ care urmează să redacteze până în iun. 2008 două variante de text comun pe tema primatului episcopului Romei în mileniul

⁴ Comisia anglofonă este compusă din ep. Irinei, ep. Kallistos, ep. Athansios și arhid. Ioan I. Ică jr ca membri ortodocși și din pr. McPartland, mons. Dacko, arhiep. Sayah și prof. Heintzler din partea romano-catolică. Comisia francofonă este compusă din ep. Makarios, ep. Vasillios, arhim. Papatomas și prof. Kuzma ca membrii ortodocși și din arhiep. Minerath, mons.Coda, pr. Pott și pr. Bowen din partea romano-catolică.

I, texte ce urmează să fie topite într-un singur text de comitetul de coordonare a dialogului în oct. 2008, urmând să fie supus discuției celei de-a XI-a Sesiuni plenare în 2009. S-a adoptat apoi și următorul comunicat de presă:

Comunicat (Ravenna, 14 oct. 2007)

Cea de-a X-a sesiune plenară a Comisiei internaționale mixte pentru dialog teologic între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică și-a desfășurat lucrările între 8-14 oct. 2007 în Ravenna (Italia), oraș marcat de monumentele lui istorice și de artă, multe din ele din epoca bizantină, beneficiind de generoasa ospitalitate a Arhidiecezei romano-catolice de Ravenna-Cervia.

Au fost prezenți treizeci de membri catolici (cardinali, arhiepiscopi, preoți și teologi laici). Membrii ortodocși (mitropoliți, episcopi, preoți, diaconi și teologi laici) au reprezentat Patriarhia Ecumenică, Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei, Patriarhia Ierusalimului, Patriarhia Moscovei, Patriarhia Serbiei, Patriarhia României, Patriarhia Georgiei, Biserica Ciprului, Biserica Greciei, Biserica Poloniei, Biserica Albaniei, Biserica Cehiei și Slovaciei, Biserica Finlandei și Biserica Estoniei. Reprezentanții Patriarhiei Bulgariei n-au putut participa.

Comisia și-a desfășurat lucrările sub conducerea celor doi copreședinți: mitropolitul Ioannis al Pergamului și cardinalul Walter Kasper, ajutați de doi cosecretari: mitropolitul Ghennadios al Sasimei (Patriarhia Ecumenică) și monseniorul Eleuterio Fortino (Consiliul Pontifical pentru Unitatea Creștină).

Sesiunea a început în seara zilei de 8 oct. în bazilica Sant' Apollinare in Classe cu vecernia prezidată de arhiepiscopul Ravennei, Giuseppe Verucchi, și cu o rugăciune a membrilor ortodocși ai Comisiei. În cuvântul său, arhiepiscopul Ravennei a spus: „Suntem fericiți să vă avem aici. Aveți rugăciunile celor două comunități monahale contemplative, ale monahilor, preoților și parohiilor noastre. Cât timp veți fi ocupați cu dialogul, căutând calea care să ne ducă mai aproape de o comuniune deplină, nu vă vom deranja, dar vă vom îmbrățișa cu afecțiunea și rugăciunea noastră.”

Comisia a fost apoi întâmpinată în sediul prefecturii de prefectul Floriana de Sanctis, care și-a exprimat speranța ca „dorința de dialog, de a înțelege și de a fi înțeleși, care caracterizează Comisia mixtă, să fie un semn urmat de noi toți în viețile noastre.” Prezenți la această

recepție au fost și primarul orașului, președintele regiunii și președintele provinciei, alături de alte autorități civile.

Comisia a dezbătut tema „Consecințe ecleziologice și canonice decurgând din natura sacramentală a Bisericii. Comuniune eclezială, sinodalitate și autoritate în Biserică”, al cărei studiu a fost început la sesiunea anterioară de la Belgrad din 18-25 sept. 2006 pe baza textului preliminar elaborat de Comitetul mixt de coordonare de la Moscova din 1990 fără să fi fost discutat însă într-o sesiune plenară. Plenara de la Ravenna a încheiat studiul început la Belgrad și a aprobat un document comun care oferă o bază solidă pentru lucrul viitor al Comisiei.

În prima zi a reuniunii, membrii romano-catolici și cei ortodocși ai Comisiei s-au reunit ca de obicei în sesiuni separate pentru a-și coordona munca. În cadrul reuniunii grupului interortodox, delegatul Patriarhiei Moscovei a prezentat hotărârea Bisericii sale de a se retrage de la reuniune din pricina prezenței delegaților Bisericii Estoniei (declarată „autonomă” de Patriarhia Ecumenică, statul nerecunoscut de Patriarhia Moscovei), în ciuda faptului că Patriarhia Ecumenică, de comun acord cu toți membrii ortodocși, a oferit o soluție de compromis care ar fi luat în seamă nerecunoașterea Bisericii autonome a Estoniei de către Patriarhia Moscovei.

Tema viitoarei sesiuni plenare a Comisiei va fi: „Rolul episcopului Romei în comuniunea Bisericii în primul mileniu”, locul și data ei, ca și cele ale următorului comitet de coordonare urmând să fie decise ulterior.

Cea de-a X-a sesiune plenară s-a încheiat cu rugăciuni. Sâmbătă, 13 oct., membrii romano-catolici au celebrat messa în catedrala din Ravenna în prezența membrilor ortodocși ai Comisiei. Duminică, 14 oct., membrii ortodocși au săvârșit Sfânta Liturghie în bazilica San Vitale în prezența membrilor romano-catolici. La ambele slujbe au asistat arhiepiscopul Ravennei, clerici și laici aparținând acestei dieceze.

Reuniunea Comisiei mixte a fost marcată de un spirit de prietenie, colaborate și încredere. Membrii Comisiei au apreciat generoasa ospitalitate a Arhiepiscopiei Ravennei și au cerut cu insistență rugăciunile credincioșilor pentru lucrarea viitoare a dialogului.

*

Sâmbătă seara, 13 oct., Comisia mixtă a asistat în domul din Ravenna la messa solemnă concelebrată de câțiva zeci de episcopi și de preoți și prezidată de cardinalul Walter Kasper. Membrii Comisiei au primit fiecare în dar de la arhiepiscopul Verucchi o cruce de argint în forma faimoasei cruci procesionale din sec. al VI-lea a episcopului Agnello și au fost ovaționați și întâmpinați cu multă căldură de credincioși și de clerul arhidiecezei. Duminică dimineața, 14 oct., Comisia a asistat la Liturgia arhierască celebrată de membrii ortodocși prezidați de mitropolitul Ioannis Zizioulas în faimoasa bazilică din sec. al VI-lea San Vitale împodobită cu minunatele mozaicuri ale lui Iustinian și Teodorei cu curtea lor. După-amiază a avut loc un tur ghidat la principalele monumente de artă creștină ale Ravennei și la mormântul lui Dante. Lucrările celei de-a X-a Sesiuni plenare s-au încheiat în seara aceleiași zile cu un dineu oferit la hotelul care a găzduit Comisia de arhiepiscopul Ravennei. În alocuțiunile ținute cu acest prilej cei doi copreședinți și arhiepiscopul Ravennei au subliniat importanța istorică a momentului Ravenna pentru istoria dialogului teologic dintre Bisericile Răsăritului și Apusului.

Cea de-a X-a Sesiune plenară a Comisiei Mixte Internaționale de la Ravenna a fost într-adevăr un moment de grație în istoria dialogului teologic dintre romano-catolicism și ortodoxie. Acesta în primul rând datorită faptului că, deși la început din cauza confruntării între Moscova și Constantinopol soldată cu retragerea delegației Patriarhiei Rusiei (și a Georgiei) a părut să stea sub semnul eșecului sau cel puțin al unei crize, reuniunea desfășurată într-un climat pozitiv excelent s-a transformat într-un real succes.

Documentul comun de la Ravenna:

Succesul reuniunii este reprezentat în primul rând de documentul teologic comun adoptat la Ravenna. Este vorba – să nu uităm – de primul text comun pozitiv al Comisiei după 14 ani, dacă luăm în calcul și controversatul document despre uniatism de la Balamand din 1993 (document improvizat într-un moment de gravă criză, ca soluție provizorie pentru depășirea ei, mai puțin reflectat și precar în argumentare), sau, mai bine zis, după 19 ani de la ultimul document pozitiv al Comisiei, cel de la Valamo din 1988. Documentul de la Ravenna este astfel cel de-al patrulea text comun aprobat de Comisia mixtă în linia planului adoptat în unanimitate la prima ei Sesiune plenară de la

Patmos-Rodos (1 iun. 1980) ca ordine de zi pentru prima fază a dialogului.

Intitulat *Consecințe ecleziologice și canonice decurgând din natura sacramentală a Bisericii: comuniune eclezială, sinodalitate/ conciliaritate și autoritate* și compus din 46 de paragrafe față de 52 ale documentului de la Moscova, textul de la Ravenna păstrează același plan cu acela: Introducere (1-4) și două părți: I. Fundamentele sinodalității (5-11) și autorității (12-16) și II. Tripla actualizare a sinodalității și autorității, la nivel local (18-21), regional (22-31) și universal (32-45), urmate de o concluzie (46). Întreg documentul reprezintă o continuare și dezvoltare a considerațiilor pe tema comuniunii ecleziale prin intermediul comuniunii euharistice a episcopilor deja schițate în Documentul de la München II, 3-4 și III, 1-4 și în Documentul de la Valamo 45-55, mai ales 52-55.

Ca observație generală se poate spune că textul este o remarcabilă încercare de a formula în termeni sintetici echilibrul extrem de fin dintre cele două dimensiuni constitutive ale naturii divine, sacramentale, a Bisericii – dimensiunea ascendentă și orizontală a sinodalității, și cea descendentă și ierarhică a autorității – prin a căror armonizare Biserica este chemată să reflecte la toate nivelurile vieții ei viața de comuniune a lui Dumnezeu Unul în Treime. Mesajul principal, perfect ortodox, al textului este că în Biserică autoritatea există și trebuie exercitată numai în sinodalitate sau în așa fel încât să nu contrazică natura sinodală a Bisericii. Acest mesaj este sugerat de faptul că sinodalitatea este tratată atât înaintea autorității ca o dimensiune înglobantă a acesteia, precum și într-o perspectivă net ascendentă (de „jos” în „sus”) și în sensul ei larg de comuniune paneclezială (echivalent „sobornicității”) nu numai în cel strict de comuniune sinodală a episcopilor.

Documentul se deschide printr-o introducere doxologică și care schițează noul context al dialogului: o lume profund schimbată de procesele de secularizare și globalizare și de ciocnirea religiilor, care impun creștinilor o mărturie comună și o contribuție proprie la unitatea și pacea întregii umanități (1). După o succintă rememorare a etapelor anterioare ale dialogului cu documentele lui (2), se precizează obiectivul prezentului document, care-și propune să arate modul în care reflectă instituțiile și structurile canonice ale Bisericii viața ei de comuniune sacramentală centrată pe misterul comuniunii Sfintei Treimi, temeiul și criteriul întregii vieți a Bisericii (3) atât în unitatea, cât și în multiplicitatea manifestării ei; relația dintre Biserica una și multele

Biserici locale punând chestiunea relației-cheie dintre autoritate și sinodalitate în realizarea comuniunii ei (4). Un element de noutate este *nota de subsol* inserată la Belgrad în finalul §4 la insistențele delegaților Bisericii Ruse și Georgiene, care au ținut să se precizeze că folosirea în text a expresiilor de tipul „Biserica una” și „Biserica nedespărțită” nu relativizează conștiința de sine a Bisericii Ortodoxe de a fi „Biserica una, sfântă” de care vorbește Crezul. Ceea ce a obligat delegația romano-catolică la afirmarea, pe baza *Lumen Gentium* 8, a conștiinței ei similare că „Biserica lui Hristos subzistă în Biserica Catolică” fără ca aceasta să excludă recunoașterea existenței în afara ei a unor „elemente” ale adevăratei Biserici. Similitudinea acestei poziții cu cea din recente „Răspunsuri” ale Vaticanului din iul. 2007 permite formularea ipotetică a unei posibile conexiuni între acestea și nota din Documentul de la Belgrad (sept. 2006) și Ravenna (oct. 2007).

Documentul continuă prin definirea fundamentelor *sinodalității* (conciliarității), precizându-se de la început cele două accepțiuni ale acesteia: în sens strict, sinodalitatea se referă la adunarea episcopilor în exercițiul autorității și responsabilității, dar are și un sens larg, descris de termenul *sobornicitate*, în care se referă la participarea responsabilă a fiecărui membru botezat al Bisericii la actualizarea comuniunii Bisericii; prin ambele aceste forme, sinodalitatea este un reflex în vieții Bisericii al misterului comuniunii Sfintei Treimi, în care ordinea (*taxis*) Persoanelor nu înseamnă nici diminuarea, nici subordonarea Celei de-a Doua și Celei de-a Treia Primei. Tot așa nici ordinea (*taxis*) canonică dintre Bisericile locale nu implică o inegalitate ecleziologică a lor (5). Fundamentul trinitar al sinodalității și sobornicității se exprimă în viața sacramentală a Bisericii prin Euharistie și Botez, care implică faptul că toți membrii Bisericii sunt angajați, fiecare cu harisma proprie, în actualizarea în comun, dar ordonat, a întregii slujiri a Mântuitorului Hristos (6). Întreaga comunitate și fiecare credincios în parte sunt purtători ai „conștiinței Bisericii” și exercită o autoritate și responsabilitate – în temeiul Mirungerii (cf. 1 *In* 2, 20-27) – în mărturisirea credinței; în comuniune cu păstorii lui, poporul lui Dumnezeu neputând greși în credință (7). Răspunderea specifică în vestirea credinței și normarea vieții creștine potrivit Evangheliei o au însă prin hirotonie episcopii (8), dar aceștia își exercită răspunderile în comun și-și exprimă această comuniune prin sinoade (9). Chiar dacă realizările ei concrete sunt determinate de contextele istorice, sinodalitatea ține de natura ontologică a Bisericii și de voința Mântuitorului pentru poporul său și se regăsește la toate nivelurile

vieții Bisericii: local al episcopiei, regional al unui grup de episcopii și universal; la fiecare din acestea sinodalitatea este structurată și pusă în act de un *protos* (potrivit canonului 34 apostolic) (10). Bisericile locale sunt multe și diverse în timp și în spațiu, și în fiecare din ele se manifestă Biserica una și nedespărțită și catolicitatea ei, dar numai atunci când stau în comuniune între ele și cu Biserica una din toate timpurile și locurile; de aceea ruperea comuniunii euharistice între ele duce la rănirea catolicității ei.

Autoritatea în Biserică este autoritatea (*exousia*) învățătoarească, taumaturgică și pastorală a lui Iisus Hristos Însuși, Care după Înviere o transmite Apostolilor, iar aceștia o transmit episcopilor și prin ei întregii Biserici (12). Scopul ei este recapitularea întregii umanități în Hristos (*Ef* 1, 10; *In* 11, 52). Transmisă prin hirotonie, autoritatea în Biserică nu este însă o posesiune privată sau putere individuală, nici o delegație a comunității, ci un dar al Duhului Sfânt legat organic de slujirea unei comunități și al cărei exercițiu include participarea întregii comunități (13). La toate nivelurile exercițiul ei evanghelic trebuie să fie o slujire din iubire, nu dominație, nici constrângere; nu există decât în iubirea slujitoare a celor care o exercită și în iubirea ascultătoare a celor ce se supun ei prin conlucrare liberă (14). În Biserică autoritatea se întemeiază pe Cuvântul viu al lui Dumnezeu actualizat în Scriptura, Tradiția și Liturgia ei, cum arată practica întronizării Evangheliei în mijlocul Sinoadelor Ecumenice, care atestă atât prezența lui Hristos prin cuvântul Său, cât și autoritatea Bisericii de a interpreta acest cuvânt (15). Autoritatea în Biserică este legată ființial de o structură constitutivă a acesteia, de care țin credința mărturisită și săvârșirea Tainelor în succesiune apostolică, și al cărei exercițiu este normat de canoane și reglementări canonice (acestea din urmă pot fi aplicate diferit, cu condiția ca structura Bisericii să rămână mereu aceeași). Comuniunea în Biserică presupune deci comuniunea în credință, în Taine și în ordinea canonică, în cazul restaurării comuniunii între cele două biserici aceasta din urmă cerând o recunoaștere reciprocă a legislațiilor canonice diferite în diversitatea lor legitimă (16).

Atât sinodalitatea, cât și autoritatea Bisericii se actualizează la toate cele trei niveluri ale vieții Bisericii (17).

La nivel *local*, Biserica există în comunitatea euharistică a celor botezați, prezidată direct sau indirect (prin prezbiteri) de un episcop hirotonit legitim în succesiune apostolică, care învață credința apostolică și stă în comuniune cu ceilalți episcopi și Bisericile locale. Cadrul și

critériul de exercitare al întregii autorități ecleziale este comuniunea (18). Fiecare Biserică locală este un loc în care este slujit Dumnezeu, este vestită Evanghelia și sunt săvârșite Tainele, îndeosebi Sfânta Euharistie, și sunt vindecate rănilor păcatului prin iubire; fiecare Biserică este chemată să fie lumină a lumii, popor preoțesc și ferment al Împărăției (19). Prin participarea activă a laicilor în consiliile și sinoadele diecezane la exercitarea în armonie a slujirilor bisericesti în ascultare față de episcop, care este *protos*-ul și capul ei, și de ceilalți clerici, Biserică locală sau episcopia apare deja ca sinodală în însăși structura ei (20). În exercitarea harismelor și autorității fiecăruia în Biserică există limite și exigențe specifice impuse de originea lor în unitatea Aceluiași Duh Sfânt, Duhul comuniunii: nu trebuie să ducă nici la pasivitate, nici la dominație, nepăsare sau substituire de roluri; ci toate harismele și slujirile converg spre unitate prin episcop, care are slujirea unității și comuniunii Bisericii locale, pentru realizarea căreia se cere însă de la toți o viață duhovnicească de căință și smerenie permanentă (21).

La nivel *regional*, comuniunea Bisericii se manifestă prin comuniunea între ele a Bisericilor locale care mărturisesc aceeași credință și împărtășesc aceeași structură fundamentală, începând cu cele din imediata vecinătate; expresia ei sacramentală este vizibilă în actul hirotoniei unui episcop de trei sau cel puțin doi episcopi vecini (can. 4 I Ec.) (22) și ea se continuă prin concelebrări, scrisori, întrajutorări (23). Comuniunea dintre Bisericile locale la nivel regional este sintetizată în „regula de aur” cuprinsă în canonul 34 apostolic (citată „in extenso” în §24), a cărei normă se referă la toate relațiile dintre episcopii unei provincii, mitropolii sau patriarhii și a cărei aplicare practică sunt sinoadele regionale (provinciale, mitropolitane, patriarhale); acestea sunt prin excelență sinoade episcopale, chiar dacă la ele participă și laici (25). Sinoadele implică participarea tuturor episcopilor unei regiuni și sunt guvernate de regula consensului și a armoniei. Deși în pastorația diezezei lui fiecare episcop este responsabil doar înaintea lui Dumnezeu, el este obligat să promoveze comuniunea cu celelalte Biserici locale, fiecare episcop fiind responsabil pentru toată Biserica împreună cu toți ceilalți episcopi (26). Aceeași regulă se aplică și la sinoadele regionale: chiar dacă ele n-au autoritate peste alte regiuni, regiunile bisericesti sunt obligate să-și manifeste comuniunea și catolicitatea Bisericii prin scrisori, consultări, întrajutorări (27). Din întărirea acestor legături de responsabilitate comună între mai multe provincii bisericesti s-au născut patriarhiile guvernate de sinoade patriarhale și de aceleași principii

ecleziologice și norme canonice ca și cele provinciale (28). Evoluțiile istorice ulterioare au condus la noi configurații de comuniune regională între Bisericile locale: în Răsărit la formarea de noi patriarhii și Biserici autocefale, iar în Apus la apariția conferințelor episcopale (29). Sinodalitatea regională este o manifestare a faptului că Biserica nu este simplă adunare de indivizi, ci este făcută și din comunități cu culturi și istorii diferite (30). Comuniunea regională a Bisericilor locale pune în lumină catolicitatea Bisericii ca asumare a naturii umane în întreaga ei deplinătate și vindecare a ei de autosuficiență, ură și neîncredere într-o unitate în Duhul Sfânt care nu este uniformitate, ci păstrează și chiar sporește diversitatea și particularitatea.

În abordarea nivelului *universal-ecumenic* Documentul de la Ravenna pleacă de la axioma unității și indivizibilității Bisericii, care este una și aceeași în orice loc și timp, catolicitatea ei îmbrățișând nu numai diversitatea, dar și unitatea umanității; ca atare, fiecare Biserică locală este în comuniune și cu totalitatea Bisericilor locale care au fost, sunt și vor fi, precum și cu Biserica din cer (32). În toate Bisericile trebuie însă să fie mărturisită aceeași credință, săvârșită aceeași unică Euharistie și să opereze aceeași slujire apostolică, nici o Biserică locală neputând modifica Crezul sau slujirile bisericești, nici celebra Euharistia în separație voită de celelalte Biserici locale fără a afecta serios comuniunea eclezială și însăși ființa Bisericii (33). În vederea menținerii acestei comuniuni, Bisericile reglementează prin canoane și norme disciplinare tot ce ține de Taine și de credință (34). Atunci când se iveau probleme grave ținând de credință, slujiri, disciplină, pentru soluționarea lor s-a recurs la Sinoade Ecumenice; ele sunt ecumenice nu numai pentru că grupau episcopii din toate regiunile, îndeosebi pe cei ai celor cinci Scaune mari potrivit ordinii canonice (*taxis*) vechi, ci și pentru că hotărârile lor doctrinare sunt obligatorii pentru toate Bisericile și credincioșii din toate timpurile și locurile (35). Chestiunea criteriilor speciale ale unui sinod ecumenic urmează să fie studiată mai îndeaproape la dialogul viitor ținându-se seama și de evoluțiile structurale ecleziale în Răsărit și în Apus de după epoca Sinoadelor Ecumenice propriu-zise (36). Ecumenicitatea hotărârilor Sinoadelor Ecumenice era recunoscută printr-un proces de receptare din partea poporului lui Dumnezeu ai cărui învățători sunt episcopii, receptare înțeleasă însă în mod diferit în Răsărit și în Apus (37). Sinodalitatea implica nu numai pe episcopii adunați în Sinoadele Ecumenice, ci și Bisericile ai căror purtători și glasuri sunt episcopii, făcând astfel din Sinoadele Ecumenice o slujire și o manifestare a

comuniunii întregii Biserici (38). Sinodul Ecumenic nu este însă o instituție permanentă cu frecvență regulată, ci un eveniment harismatic inspirat de Duhul Sfânt. Armonia profundă dintre Sinoade și Biserică a făcut ca și după separație (care a împiedicat Sinoade Ecumenice în sens strict) cele două Biserici să țină sinoade generale („ecumenice” în Apus) reunind episcopii Bisericilor locale aflați fie în comuniune cu Scaunul Romei, fie într-o comuniune înțeleasă însă în mod diferit cu cel al Constantinopolului. Aceste sinoade separate au sporit însă înstrăinarea reciprocă, de aceea se impune găsirea unui consens asupra acestora (39). În practica obișnuită, comuniunea Bisericii la nivel universal era menținută în cursul mileniului I prin relații frățești între episcopi, între episcopi și *protoi*-i lor, precum și între *protoi*-i înșiși potrivit ordinii canonice (*taxis*) a Bisericii vechi; relații de comuniune manifestate prin consultări, scrisori, apeluri la Scaunele mari (mai ales la cel al Romei), dar și prin proceduri canonice cum sunt includerea în diptice a episcopilor Saunelor principale, comunicarea de mărturisiri de credință cu ocazia alegerilor etc. (40). Există un acord unanim cu privire la ordinea canonică (*taxis*) a Scaunelor Bisericii vechi, în care primul loc era ocupat de Biserica Romei, al cărei episcop era *protos*-ul între patriarhi. Nu există însă un acord în ce privește interpretarea prerogativelor de *protos* al episcopului Romei, în mod diferit încă din primul mileniu (41). Deși n-a convocat, nici n-a prezidat personal nici un Sinod Ecumenic, episcopul Romei a fost totuși implicat în procesul de luare a deciziilor doctrinare ale acestora (42). Faptul decisiv însă este afirmarea în comun a *principiului interdependenței reciproce* la toate nivelurile (local, regional, universal) *între primat și sinodalitate*: primatul trebuie privit în interiorul sinodalității și sinodalitatea în interiorul primatului. Dacă primatul la toate nivelurile este o practică ferm întemeiată în tradiția canonică a Bisericii, inclusiv la nivel universal ca realitate de fapt, există însă diferențe de înțelegere privitoare atât la modul de exercitare, cât și la fundamentarea lui scripturistică și teologică (43). Prerogativele recunoscute *protos*-ului, întotdeauna în contextul sinodalității și al condițiilor epocilor istorice, la toate nivelurile – episcopului, mitropolitului și patriarhului, episcopului Romei ca *protos* între patriarhi – nu diminuează însă nici egalitatea sacramentală a fiecărui episcop, nici catolicitatea fiecărei Biserici locale.

Aceasta este baza plecând de la care în finalul Documentului de la Ravenna Comisia mixtă pune întrebările la care va trebui să dea un răspuns în etapa următoare a dialogului consacrată studierii mai în

profundzime a „rolului episcopului Romei în comuniunea tuturor Bisericilor”: care este funcția specifică a episcopului primului Scaun într-o ecleziologie de comuniune ca aceea care stă la baza dialogului și, respectiv, cum anume trebuie înțeleasă și aplicată învățătura Conciliilor Vatican I și II despre primatul universal al papei în lumina practicii ecleziiale a mileniului I (45)?

În paragraful final Comisia își exprimă convingerea că Documentul de la Ravenna despre sinodalitate și autoritate reprezintă „un progres pozitiv și semnificativ” în dialogul teologic între cele două Biserici și oferă „o bază fermă” pentru discuția viitoare a chestiunii primatului, precum și motive de speranță că în ascultare de Duhul Sfânt „multele chestiuni dificile care stau înaintea” vor putea fi soluționate într-un sens pozitiv, edificând acest răspuns „pe baza acordului deja atins” (46).

Judecat din punct de vedere ortodox, Documentul de la Ravenna reprezintă într-adevăr un important progres teologic pe calea dialogului între romano-catolicism și ortodoxie. Trei puncte ecleziologice extrem de importante sunt avansate aici cu o claritate neîntâlnită până acum și ele pot fi considerate pași înaintea semnificativi în precizarea unei ecleziologii de comuniune care să integreze și armonizeze cele două tradiții ecleziologice, răsăriteană și latină, cu accentele lor istorice diferite: prima pe sinodalitate și local, iar cea de-a doua pe primat și universal; este vorba de:

- recunoașterea *comună* de către ortodocși și *romano-catolici* a interdependenței la toate nivelurile vieții bisericești între primat și sinodalitate, care se presupun și implică reciproc, fără a putea fi izolate sau opuse: sinodalitatea nu poate exista și funcționa ca sinodalitate fără un *protos* și o *taxis* precisă, iar *protos*-ul și *taxis*-ul nu pot exista și funcționa ca *protos* fără un sinod;

- recunoașterea *comună* de către ortodocși și *romano-catolici* a existenței unui al doilea nivel de comuniune în viața Bisericilor: cel regional (patriarhal) intermediar între cel local, al episcopiei, și cel universal, al comuniunii între *protoi*-i (patriarhii) mai multor regiuni; și

- recunoașterea *comună* de către romano-catolici și *ortodocși* a necesității unui *protos* al nivel universal, mereu în comuniunea *protoi*-lor regionali.

Aceasta din urmă este în esență poziția Constantinopolului – susținută de mitropolitul Ioannis Zizioulas –, poziție care recunoaște

protos-ului Bisericilor Ortodoxe rolul de cap și primat la nivel universal – nu însă unul de putere și jurisdicție, ci doar de inițiativă și coordonare. Această poziție nu este acceptată de Biserica Ortodoxă Rusă, care este în favoarea tezei unui autocefalism/independism extrem și a existenței în planul Ortodoxiei universale a unui policefalism în frunte cu un primat pur onorific, decorativ. În această poziție – susținută de episcopul Ilarion Alfeiev – este evident efortul Patriarhiei Moscovei de a revizui *taxis*-ul canonic tradițional în Ortodoxia celui de-al doilea mileniu, înlocuind ordinea canonică tradițională în frunte cu Constantinopolul cu alta bazată pe importanța politică și numărul credincioșilor, și în care locul întâi l-ar ocupa Moscova. Este astfel limpede că etapa următoare a dialogului consacrată discuției primatului în Biserică la nivel universal pune în joc – în confruntare și/sau dialog – trei concepții diferite: a Romei, Constantinopolului și Moscovei (cele trei „Rome” ale lumii creștine vechi), și că între pozițiile diametral opuse ale Romei și Moscovei, cea a Constantinopolului este cea mai de echilibru și mai fidelă tradiției și spiritului Bisericii vechi a Sinoadelor Ecumenice. Cert este că această confruntare între Moscova și Constantinopol va continua și pe viitor.

O arată și primele declarații de după Ravenna. Într-o declarație postată pe 17 oct. pe *Interfax*, episcopul Ilarion s-a grăbit să afirme că, „întrucât cea mai mare Biserică Ortodoxă, care are ea singură mai mulți membri decât toate celelalte Biserici Ortodoxe la un loc” – ca și cum în Ortodoxie numărul ar decide adevărul –, „a fost absentă, această stare de lucruri aruncă o umbră de îndoială asupra *legitimității* dialogului ortodox-catolic” – uitând că în 1986 cea de-a III-a Conferință presinodală de la Chambésy a hotărât că dialogul continuă până la capăt, chiar dacă unele Biserici Ortodoxe ar refuza din diverse motive – fapt regretabil –, să ia parte la el. Răspunzând, într-un interviu dat la Istanbul pe 19 oct. agenției *Asianews*, mitropolitul Ioannis a exprimat satisfacția Patriarhiei Ecumenice față de rezultatele reuniunii de la Ravenna, care „au fost atât de importante, încât au umbrat retragerea delegației ruse” sub pretextul prezenței Bisericii autonome a Estoniei. „Trebuie să ne aducem aminte că această chestiune datează din 1996, când Patriarhia Ecumenică, răspunzând cererii Bisericii Estoniene, i-a recunoscut autonomia pe care a avut-o în 1923 și care a fost desființată cu forța în 1945 de armata sovietică. În ciuda acordului cu Constantinopolul realizat în 1996 la Zürich și Berlin, Patriarhia Moscovei refuză să recunoască autonomia Bisericii Estoniene până ce aceasta din urmă nu retrocedează proprietățile aparținând parohiilor ruse. Constantinopolul a încercat să

medieze, dar guvernul estonian a refuzat să o facă invocând motive constituționale. Astfel chestiunea a rămas nerezolvată.” „Atitudinea dură a episcopului Ilarion”, care a contestat „legitimitatea” concluziilor atinse la Ravenna întrucât patriarhia lui a fost absentă, „trebuie văzută – apreciază mitropolitul Ioannis – drept expresia unui *autoritarism* al cărui țel este acela de a etala influența Bisericii Moscovei. Dar, ca și anul trecut la Belgrad, tot ce a realizat Moscova a fost să se izoleze încă o dată, întrucât nici o altă Biserică Ortodoxă nu i-a călcat pe urme, rămânând fidele Constantinopolului”.

În concluzie, se poate spune că, deși părea la început să denunțe un eșec, reuniunea celei de-a X-a Sesiuni plenare a Comisiei mixte de la Ravenna a sfârșit prin a fi un important succes, în primul rând datorită documentului comun despre sinodalitate și autoritate în Biserică abordate curajos în lumina unei autentice ecleziologii comune.